

Sanojen kuolema¹

On aivan ilmeistä, että kielen sanavarastosta aikojen kuluessa yhtä ja toista häviää. Jos vertaamme ruotsin kieltä sukukieliin kuten saksaan ja englantiin, voimme todeta, että ruotsin yleiskielestä nykyään puuttuu vastineet esim. englannin sanoille *thigh* ja *narrow* ja saksan sanoille *nehmen* ja *Leute*, siitä huolimatta että näillä kerran on ollut vastineet pohjoismaisissa kielissä; vastaavasti on saksasta ja englannista kadonnut sanoja, jotka vireästi elävät pohjoismaisissa kielissä.

On siis selvää, että sanoja kuolee, mutta miksi näin tapahtuu? Olemme vaikean ongelman edessä. Yksinkertaisin tapaus on se, että sana merkitsee jotakin vanhentunutta esinettä tai asiaa, esim. vanhanaikaista työkalua tai unohtunutta tapaa. Ei kukaan ihmettele sitä, että nykyruotsista puuttuvat sellaiset sanat kuin *harg* 'pakanallinen palvontapaikka' ja *blida* 'keskiaikainen sota-ase' tai että *armborst* ja *blota* 'uhrata' elävät vain näennäistä elämää historiallisessa esityksessä. Tärkeätä on, että vanhojen työkalujen uudenaikaiset mallit voivat saada uusia nimiä. *Årder* ja *plog* ovat samaan tarkoitukseen käytettäviä työkaluja, mutta *årder* on vanhanaikainen.

Eri kulttuurioloissa voi sanojen tarve eri aloilla myös muuttua, sikäli kuin yhtä suurta huomiota ei kiinnitetä samaan asiaan. Muinaisislannissa, etenkin runoudessa, esiintyy joukko sanoja, jotka merkitsevät 'taistelua', esim. *hildir*, *gunnr*, *orrosta*. Kaksi ensimmäistä katosi ruotsin kielestä jo ennen vanhimpien keskiaikaisten tekstien aikaa. Tiedetään myös hyvin, että sukulaisuutta merkitsevilla sanoilla oli toisenlaiset vivahteet kuin nykyään. Oli esim. olemassa sana *fädhgar* 'isä ja poika (yhdessä)', *mödhgur* 'äiti ja tytär (yhdessä)', *brödhrunger* 'isänpuoleinen serkku', *systlunger* 'äidinpuoleinen serkku'. Esim. perinnönjaossa oli tärkeätä muistaa eri sukulaisuussuhteet. Sukulaisuussiteiden selvittäminen on vienyt siihen, että monet tämän aihepiirin sanat ovat kuolleet ja toiset kuten *sysling* ja *brylling* saaneet uuden merkityksen.

Suurista kulttuuriajanjaksoista varmasti kristinuskon maahantuominen ja uskonpuhdistus aiheuttivat sanojen kuolemaa. Ehtoollisen sakramenttia kutsuttiin keskiajalla nimellä *Guds lekamen* (Kristuksen ruumis). Kun luterilainen kirkko alkoi jakaa ehtoollista myös maallikoille leipänä ja viininä, ei vanha termi enää ollut täsmällinen ja sen korvasi *nattvard*, joka keskiajalla merkitsi 'ilta-ateriaa, etenkin Kristuksen viimeistä ateriaa opetuslastensa kanssa'. Pitäjän pappi sai luterilaisessa kirkossa olla *kyrkoherde*, mikä sana liittyi latinan kielen sanaan *pastor*. Aikaisemmin

¹ Artikkelin on kirjoittajan Helsingin yliopistossa 23. 1. 1963 pitämä virkaanastujaisesityelmä. Sen on suomentanut fil.maist. Leena-Kaisa Laitakari-Kaila.

hänestä käytettiin nimitystä *kirkiöhärra*. Tärkeä tekijä muutoksessa oli kai se, että pappissa ei haluttu nähdä pitäjän herraa, vaan sen palvelija. Omana aikanamme ovat monet sanat katoamassa siksi, että ne kuuluvat yhteen häviävän talonpoikauskulttuurin kanssa. Kaikki tietävät, mitä *grind* merkitsee, mutta melko harvat kaupunkilaiset ovat selvillä siitä, että *led* tarkoittaa eräänlaista aukkoa aidassa, ja vielä harvemmat tietävät, mitä *stätta* (jalkaporras) merkitsee.

Muista tekijöistä, jotka vaikuttavat sanojen katoamiseen, voimme panna merkille eufemismin ja sellaisia kielen sisäisiä syitä kuin homonymia, sanojen lyhyys, sanojen eristynyt asema sanavarastossa ja kilpailu toisten sanojen kanssa.

Eufemismi tarkoittaa pyrkimystä välttää sellaisia assosiaatioita, joita pidetään sopimattomina tai suorastaan vahingollisina. Se ilmenee esim. sairauksien nimissä. Lepralla on eri aikoina ollut pohjoismaisissa kielissä erilaisia nimiä, kuten *likthra* (suunnilleen = ruumiin kuihtuminen), *spetälska* (oik. »hospitalsjuka»), *malata* (vrt. ransk. *maladie*) ja *lepra*. Tästä näkyy pyrkimys käyttää vieraita sanoja salaamistarkoituksessa. *Lik* tarkoitti keskiajan ruotsissa sekä elävää että kuollutta ruumista. Jälkimmäisessä merkityksessään se on eufemismi vanhemmalle sanalle *nár*. Myöhemmin sana *lik* ei enää sopinut merkitykseen 'elävä ruumis', ja sen sijasta käytetään sanaa *kropp*.

Eufemistisista syistä on varmaankin vältetty monia vaarallisia eläimiä tarkoittavia sanoja. On otaksuttu, että germaanisiet kansat eivät ole tahtoneet nimittää karhua vanhalla latinasta (*ursus*) ja kreikasta (*árktos*) tuntemallamme sanalla, vaan ovat sen sijaan käyttäneet ilmausta, jolla on merkitys 'ruskea eläin', vrt. ruotsin *björn*, englannin *bear*. Samat ilmiöt ovat laajalle levinneitä suomalais-ugrilaisella taholla, kuten prof. R. E. Nirvi on selvittänyt. Sekä *karhu*, joka liittyy sanaan *karhea*, että *kontio* (»kömpijä») ovat korvikkeita esim. sanalle *ohto*.

Homonymiasta on kysymys silloin, kun kahden tai useamman sanan äänneasu on sama, esim. ruotsin *jord* — (boskaps)*hjord* — (buk)*gjord* (vyö). Homonymia on usein äänne- ja muotojen muutos seurausta. Mainitut sanat eivät ääntyneet samoin muinaisruotsissa, ja ne kirjoitetaan yhä eri tavoin. Homonyymit voivat kuulua eri sanaluokkiin, esim. *får* (lammas) — (jag)*får*. Sellaisissa tapauksissa homonymia tuskin häirintä, ja yleensä voidaan kai otaksua, että se on voinut johtaa sekaan-nukseen vain sellaisten sanojen kohdalla, joita on käytetty samankaltaisissa yhteyksissä. Kielitieteellisessä keskustelussa on homonymiaa usein pohdittu. Niukkamuotoisissa kielissä, joissa lisäksi on tapahtunut merkittäviä äänne- ja muotojen muutoksia, esim. ranskassa ja englannissa, homonyymit ovat lukuisia, esim. engl. *so* — *sew* 'ommella' — *sow* 'kylvää'. Etenkin ranskalaiset tutkijat ovat pitäneet homonymiaa tärkeänä. He ovat olleet sitä mieltä, että sanoja on tullut käyttökeltvottomaksi homonymian takia ja että niitä on muodostettu uudestaan homonymian välttämiseksi. Tunnettu tapaus on lat. sanan *gallus* 'kukko' vaihtaminen Gascognessa, missä sana olisi sattunut yksiin *gattus* 'kissa' -sanan kanssa: kummankin äänneasuksi olisi tullut *gat*. »Kukko» ilmaistaan Gascognessa sanalla, joka on lähtöisin sanasta *pullus* 'nuori kana', sanalla *cog* ja leikkillisellä termillä, joka oikeastaan tarkoittaa »päällysmiestä».

Tyyppiesimerkki englannin kielessä on sanapari *queen* 'kuningatar' : *quean* 'huono nainen' (muinaisengl. *cwén* : *cwene*). Tosiasia on, että *quean* elää vain sellaisilla seuduilla, joilla se ei ole niin kuin yleiskielessä sattunut yksin sanan *queen* kanssa, esim. Lounais-Englannissa, missä molemmat sanat äännetään eri tavoin.

Saksan kielessä vältetään, kuten prof. Emil Öhmann on osoittanut, verbiä *fliegen* 'lentää' monin paikoin siksi, että se muistuttaa sanaa *fliehen* 'paeta', ja *lügen*-asun sijasta olisi *liegen* äännelaillinen mutta samalla homonyyminen.

On sanottu, että englannin kieli sietää useampia homonyymeja kuin eräät toiset kielet. Miten on ruotsin laita? Vaikka onkin parasta esittää ajatuksensa homonymian merkityksestä varovasti — meillähän on aivan eläviä homonyymeja, kuten esim. *agn* (viljassa) ja *agn* (kalastettaessa) — luulen, että ainakin jotkut niistä tapauksista, jotka seuraavassa mainitsen, osoittavat homonymian merkityksen.

Ruotsin kielessä on ilmaus *ljuta döden* ainoa yleiskielessä esiintyvä jääne muinaisruotsin verbistä *liuta*, joka oikeastaan merkitsee 'saada osakseen'. Useimmilla seuduilla on sana muodostunut homonyymiksi verbille *gjuta*. Mutta parilla suunnalla, missä *l* on säilynyt ja verbi on äännetty *ljuta*, sana elää; näin esim. Länsipohjassa. Engl. sanaa *old* (saks. *alt*) vastaa ruotsin *gammal*, mutta *äldre* ja *äldst* kuuluvat samaan vartaaloon kuin *old*. Se että pohjoismainen *old*-sanan vastine, joka kerran on ollut olemassa, kokonaan on kadonnut, voi johtua siitä, että se olisi tullut kuulumaan *allr*, *alder* ja olisi silloin ääntynyt samoin kuin *all* (vrt. *allt*, *alla*). Nykyruotsin sanassa *hyende* (pielus), joka on johtunut sanasta *höghinde* ja *höger*, meillä on jäänteitä sanasta, jolla on ollut merkitys 'mukava' (bekväm): isl. *høgr*, norj. murt. *høg*. Tästä tuli homonyymi ruotsin sanalle *hög*, joka on matalan (*låg*) vastakohta, mutta islannissa ja norjan murteissa, joissa 'korkea' on *hár*, *håg*, saattoi *høg* 'mukava' säilyä.

Erikoislaatuinen merkityksenkehitys on tapahtunut nykyruotsin sanassa *lämna*. Verbi merkisi vielä 1500-luvulla 'jäljelle jäämistä', ja yhä edelleenkin sanalla on tämä merkitys Pohjanmaan murteessa. Nykyaikaisen ilmauksen *lämna något* ('jättää jotakin') sijasta käytettiin islannin kielessä sanaa *leifa*, muinaisruotsissa ja vielä 1600-luvunkin ruotsissa *leva* (vrt. *kvarlevor*). Kun muinaisruotsin sanasta *liva* 1400-luvulla tuli *leva*, syntyi homonymia. Uusmaalaisissa murteissa, joissa vanha ääntämistapa (*liva* 'elää') on säilynyt, on niin ikään *leiva* pysynyt käytössä.

Sattuu joskus, että sanat, joista on tulemaisillaan homonyymeja, muuttuvat muodoltaan, niin että homonymiaa ei synny. Näin voi homonyyminen sana tulla yksikäsitteiseksi siten, että siihen lisätään alku- tai loppuliite. *Hjord* 'karjalauma' on homonyyminen, mutta sanaa *boskapshjord* ei voitane käsittää väärin. Esimerkkinä loppuliitteestä meillä on sana *rádjur*; muinaisruotsissa sana kuului *ra*, vrt. engl. *roe*, saks. *Reh*. Alkuperäisen yksinkertaisen sanan kanssa homonyyminen on *rá* 'raja'. *Djur*-sanan lisääminen tekee sanan yksikäsitteiseksi. Samantapainen on englannin *left-hand* 'vasen' pro *left*, joka on homonyymi sanalle *left* 'jätetty'. Tästä ilmiöstä ranskalais-sveitsiläinen Gilliéron käytti nimitystä *thérapeutique verbale* («sanaterapia») tarkoittaen apukeinoja, joihin ryhdytään, kun sanojen selkeyttä uhkaavat liian voimakkaat muutokset.

Sanaterapeuttisia toimenpiteitä voidaan myös nähdä niissä muutoksissa, joita ruotsin verbi *varda* on kokenut. Muinaisruotsissa tämä sana alkuaan kuului *vårdha*, *vardh*, *vurdhin*. Ääntenmuutosten kautta se lähestyi uhkaavasti sanaa *vara*, vanh. *våra*, esim. eteläruotsalaisissa murteissa, joissa molempien sanojen infinitiivi kuuluisi *vara*. Sen vuoksi katosi *varda* lainasanana *bliva* tieltä. Imperfektimuoto *vart* elää yhä yleiskielessä. Siihen on lisätty *t*-pääte, useiden tutkijain käsityksen mukaan erottavassa tarkoituksessa. Norjan landsmålin *verta*, *vart*, jossa on *rt* kaikissa muodoissa, on yksiselitteinen ja täysin selkeä.

Voi myös kysyä, eivätkö liian lyhyet sanat tietyissä tapauksissa ole tuntuneet epätäydellisiltä. On huomautettu, että ranskan kieli nykyisin usein on korvannut lyhyitä latinalaisia sanoja johdoksilla, esim. *soleil* on tullut sanan *sol* sijaan. Samanlaisia ns. sanaterapeuttisia keinoja voidaan nähdäkseni havaita myös ruotsissa, muulloinkin kuin homonyymien (vrt. esim. *rådjur*) ollessa kysymyksessä. Juniperus communis-pensaasta käytetään hyvin usein nimitystä *enbuske* tai *enrisbuske* sanan *en* asemesta. Havupuuta, joka islannissa oli *yr*, me kutsumme nimellä *idegran* (marjakuusi), ja lukuun ottamatta erillistä 1500-luvun muotoa *idh* ei sana koskaan esiinny ilman loppuosaa. Ilvestä (*lo*) nimitetään erittäin usein *lodjur* tai *lokatt*. — Joissa kin tapauksissa on voinut olla kysymys homonymiasta, mutta näin tuskin on laita *en*-sanana kohdalla.

Ranskan kielen tapaan voivat johdokset korvata lyhyitä perussanoja. Nykykielessä on *killing* (vohla) vanhanaikaisen *kid*-sanana sijasta ja *sugga so*-sanana sijasta. Sanoilla *kid* ja *so* ei ole homonyymeja. Muinaisruotsin *lior*-sanaa vastaa nyt *ljum* tai *ljummen*, *var*-adjektiiviva *varse* (*bliva varse* = huomata).

Tietenkään en halua väittää, että ruotsin kieli yleensä välttää liian lyhyitä sanoja, esim. sellaisia, joissa olisi vain yksi ainoa vokaali tai yksi konsonantti ja yksi vokaali. Meillähän on *å*, *mo*, *bo* ym. Kuitenkaan en voi välttää tunnetta, että useat sanat ovat voineet kadota siksi, että ne ovat tuntuneet liian lyhyiltä. Adverbi *ä* 'alltid' (samaa kantaa on esim. *ehuru*-sanana ensi tavu) on kuollut, samoin islannin *jór* 'häst'. Islannin kielessä on sana *ær*, akkusatiivi *á*, 'emälammas, uuhi' — engl. *ewe* —, jonka ruotsalainen vastine tunnetaan vain Gotlannissa (sanana äänneasu on siellä *e*). Muuten on sanan korvannut *tacka*, *bägga* ym. Norjassa se esiintyy vain yhdyssanassa *ærsaud*, tanskassa *ålam*, mutta ei erillisenä sanana.

Sanan elinvoima saattaa myös riippua siitä, voiko sana säilyttää assosiaationsa toisiin samaa kantaa oleviin sanoihin. Äännekehitys voi aiheuttaa sen, että sanat niin sanoakseni tempautuvat irti toisistaan. Siihen suuntaan ovat vaikuttaneet mm. ääntensierrosilmiot pohjoismaisissa kielissä. On varsin luonnollista, että sanan *gränd* on korvannut *grannskap* — sanahan elää *granne*-sanasta täysin erillisessä merkityksessä — ja että *birna* on saanut väistyä *björnhona*-sanana tieltä. Sitä vastoin *sandtäkt* (jonka jälkiosa < *taka*, nykyisin *taga*) osoittaa, että muotoa *täkt* ei enää yhdistetä sanaan *taga* vaan *täcka*.

Erikoislaatuinen sana nykyaikaisessa ruotsin kielessä on *dagsmeja* 'suojasää aurinkoisina päivinä loppupalvella'. Tämä *-meja* on ainoa jääne nykyruotsissa vanhasta sanasta *mäghin* 'voima': *dagsmeja* on siis »auriongon voima». *Mäghin* liittyy sanaan

mägha, joka on vanha muoto sanasta *må*. Kun perussana alkoi muuttua muotoon *magha*, *ma*, sana *mäghin* eristyi. — Puuttuvat assosiaatiot voivat myös johtaa siihen, että perussana syrjäytetään. Verbi *två* esiintyy nykyisin oikeastaan vain sanonnassa *två sina händer* 'vapautua vastuusta' (Raamatun mukaan). Sanaan *två* liittyy johdos *tvätt*, joka puolestaan on antanut aiheen sanaan *tvätta*.

Myös eräät johtimet ovat tuntuneet riittämättömiltä. Siksi sana *köpe* on korvattu sanalla *köpare* ja *gödhe* sanalla *godhet*. *Gödhe*-sanana heikkoutena oli puutteellinen liittyminen perussanaan ja jälkiliitteen epäselvyys. Samoin liittyy *snille* sanaan *snäll*, mutta on kokonaan menettänyt yhteyden tähän.

Assosiaatioiden valtava merkitys voidaan nähdä myös siinä, että yksinkertainen sana saa väistyä yhdyssanan tieltä, joka kytkeytyy toisiin sanoihin. *Tjäderhönan* sijasta käytetään murteissa sanaa *röja* ja *orrhönan* sijasta sanaa *vena*. Sanaparien *tjäder* : *röja* ja *orre* : *vena* sijaan on tullut kaksi sanaparia, jotka selvästi liittyvät toisiinsa. Pohjanmaan murteiden vanhaa uroskissan nimitystä *frass* vastaa yleiskielen *hankatt*. Kirnnumäntää (*kärnstav*) nimitetään monissa murteissa *tyril*, *törel*, mikä sana on muodostettu hävinneestä 'väöntämistä' merkinneestä verbistä (muin.engl. *thweran*). Kun verbi katosi, oli *törel* eristyneenä substantiivin *kärna* ja verbin *kärna* rinnalla. *Brå* on väistynyt sanojen *ögonhår* ja *ögonlock* tieltä, *brun* sanan *ögonbryn* tieltä. Assosiaatiot ovat saaneet aikaan senkin, että vanhat *tysvar* ja *thrysvar* -sanat on korvannut *två gånger* ja *tre gånger* (vrt. *en gång*, *fyra gånger*), samoin kuin engl. *thrice* on kilpailussa joutunut väistymään *three times* -ilmauksen tieltä. — Toisaalta säily kuolevia tai kuolleita sanoja yhdyssanojen osina. Sellaiset sanat kuin *farkost*, *brudgum*, *oxeltand*, *ramsvart* sisältävät nyttemmin kuolleita sanoja yhdyssanan alku- tai loppuosana, ja ne ovat säilyneet siksi, että toinen osa on elävä ja synnyttää assosiaatioita.

Myös sanat, joiden merkitysala on liian laaja, ns. polyseemiset sanat, voivat joutua heikkoon asemaan. Englannin kielen *wan* merkitsi keskiajalla 'tummaa', 'sairaanväristä'. Kun jälkimmäinen merkitys kehittyi merkitykseksi 'kalpea', kävi moniselitteisyys sietämättömäksi ja merkitys 'tumma' katosi. Vanha *fä* merkitsee muinaiskielessä toisaalta 'karjaa', toisaalta 'omaisuutta'. Merkityskahtalaisuus 'omaisuus' ja 'karja' oli ymmärrettävissä luontoistalouden aikana. Mutta sitten sanan ovat syrjäyttäneet toisaalta esim. *egendom*, toisaalta *boskap*. Nyt se lähestyy katoaan ruotsin kielessä, ja sitä käytetään enimmäkseen haukkumasanana (*ett sådant fä!*) Toinen polyseeminen sana on *mån*. Se on samaa kantaa kuin *minne*, engl. *mind* ja lat. *mens* ja merkitsi muinaiskielessä mm. 'tahtoa, hyötyä, tärkeitä asiaa'. Nyt se on karkotettu yhdyssanan *förmån* yhteyteen ja eräisiin sanontatapoihin, joissa se merkitsee 'eroa' (*prutmån*) tai 'määrää' (*i någon mån*). Myös vakiintuneissa sanontatavoissa voi säilyä muuten kuolleita sanoja, kuten esim. *fä nys om*, joka sisältää vanhan tietoa, ilmoitusta tarkoittavan sanan *nys*.

Suunnilleen samaa tarkoittavien sanojen, siis enemmän tai vähemmän synonyymisten sanojen välillä syntyy usein kilpailua. Jo puhujain vaikeus aktiivisesti hallita koko sanavarastoa saa helposti aikaan sen, että jotakin synonyymisanaa vähemmän käytetään. Edelleen huomataan, että raja sanojen merkitysalueiden välillä ei ole

jyrkkä. Ottakaamme hyvin konkreettinen esimerkki. Ruotsin kielessä voidaan, jos halutaan olla tarkkoja, tehdä ero sanojen *hals* ja *nacke* (kaulan ulkopuoli), *svalg* ja *strupe* (kaulan sisäpuoli) välillä. Mutta on tavallista, että sanotaan *ont i halsen*. Englannin kielessä on vanhan *heals*-sanan syrjäyttänyt *neck*. Merkitysvaihtelu 'det yttre av halsen' ~ 'strupe' oli myös sanassa *kvärk*, joka on hävinnyt ruotsin kielestä, mutta elää nimessä *Kvarken* (Merenkurkku). Tietyt sanat ovat voineet merkitä 'putkiluuta' (benpipa) ja 'alaraajaa' (nedre extremitet) tai 'alaraajaa ja sen osaa'. Ruotsin sana *skank* (engl. *shank*) on kai useimmiten tarkoittanut jalan alaosaa, mutta myös reisuiluuta, ja sitä käytetään nykyisin yleiskielessä lähinnä leikillisenä koko jalkaa tarkoittavana terminä. *Lägg* merkitsi muinaiskielessä usein 'putkiluuta kädessä tai jalassa', mutta on ruotsin kielessä saanut merkityksen 'jalan alaosa', ja sitä käytetään nykyisin vain eläimistä. Kun termeillä *lägg* ja *skank* on ollut näin vaihteleva merkitys, ei ole ihme, että sana *ben* (myös yhdyssanoissa) on ne melkein kokonaan syrjäyttäneet.

Verbillä *få* oli muinaiskielissä kilpailijoina *gäta* ja *liuta*. Jälkimmäisen kohtalosta olen jo puhunut. *Geta*-verbillä oli muinaisislannissa mm. merkitykset 'saada', 'ker-toa', 'voida, osata'. Se oli niin ollen voimakkaasti polyseeminen. Tämä on voinut tehdä sanan vähemmän sopivaksi kuin *få*, ja se on ruotsin kielessä saanut hyvin kiinteitä merkityksiä: 'idas' yleiskielessä, 'gissa' ruotsin murteissa, 'mäste' pohjoisissa murteissa. *Få* on sen sijaan uudempaan aikaan kilpaillut lainattujen verbien *erhålla* ja *förvärva* kanssa.

Voidaan pohtia, miksi tietyillä asioilla on niin monta nimitystä samalla kieli-alueella, kun varsin lähellä olevat alat saavat tyytyä yhteen tai pariin sanaan. Ruotsin kielessä on joukko pässiä tarkoittavia sanoja: *bagge*, *bruse*, *gumse*, *bässe* ja vanha *vädur* — jo aiemmin on mainittu monista emälampaan nimityksistä. Sitä vastoin esim. koiraa ja sikaa tarkoittavia sanoja on paljon vähemmän. Erilaisuus murteissa tuskin johtuu siitä, että lammais oli saanut enemmän huomiota osakseen kuin esim. sika. Pikemminkin on kai niin, että vanhat sanat (*vädur*, *e*), joilla on vastineita sekä saksassa että englannissa, ovat korvautuneet eri seuduilla käytetyillä sanoilla. Voidaan olla eri mieltä siitä, mikä on aiheuttanut *vädur*-sanan katoamisen. Syynä voi olla eufemismi: on haluttu edistää karjanhoitoa antamalla eläimelle eri nimiä. Tai sitten kuten *e*-sanassa muutoksen on aiheuttanut se, että sanan äännerunko on joutunut kulutuksen alaiseksi. *Hund* ja *svin* ovat olleet kulutukselle vähemmän alttiita.

Synonyymien runsaus voi myös johtua muotivirtauksista. Toisin voidaan tuskin käsittää sitä seikkaa, että pohjoismaisissa kielissä on niin lukuisia sanoja tunne-pitoisille käsitteille 'ruma' ja 'kaunis'. *Vacker* on nykyisessä merkityksessään yksin-omaan ruotsalainen. Se on korvannut *vän* ja *frid*-sanat. Ruotsin kielen sarja *fager* — *skön* — *täck* — *vacker* — *nätt* (*fager* ja *täck* ovat kuitenkin kirjallisia, suureksi osaksi myös *skön*) osoittaa, kuinka melkein kaikki synonyymisanat voivat kilpailla keskenään. Muotivirtauksia havaitaan kai myös siinä, että pohjoismaisissa kielissä on ollut niin monta 'poikaa' ja 'tyttöä' merkitsevää sanaa. Vanhoina aikoina käytettiin pojasta sanaa *sven*. Se on nykyisin kuollut tässä merkityksessä. Myöhemmin tuli *piltt*,

gosse, lainasana *pojke* ja *grabb* ym., joista *pilt* on tällä hetkellä runokielen, *gosse* kirjakielen sana. Norjan kielessä esiintyy kuten tunnettua sana *gutt*, tanskan kielessä *dræng*. Tulee ajatelleeksi, että näitä sanoja käyttää nuoriso itse, siis ryhmä, joka antaa alkusysäyksen monelle slangi-ilmaukselle. Sehän on kielilaji, joka alituisesti uudistuu. Sana *barn*, jota useimmiten käyttävät aikuiset, sen sijaan on pysyvä.

Siinä, mitä olen sanonut, on joskus vilahtanut esiin se, että lainattu sana on korvannut kotimaisen. Tämä sanakuoleman muoto on tavallinen ruotsin kielessä, ja etenkin alasaksalaiset sanat ovat olleet voitokkaita. Eräissä tapauksissa oli kotimaisissa sanoissa tiettyjä heikkouksia. Saksalaisissa sanoissa oli selvemmat loppuliitteet (esim. *godhet*), tai ne kuuluivat myös selvään yhteenkuuluvien sanojen järjestelmään, vrt. esim. sanoja *släkt*, *släkting* kotimaisiin sanoihin *ätt* ja *frände*. Mutta toisissa tapauksissa on syyn täytynyt olla taloudellinen tai sivistyksellinen. Vanhan sanan *rav* on korvannut *bärnsten* ja sanan *bjur* 'majava' *bäver*, sanan *tälja* taas *räkna*. *Bärnsten*, *bäver* ja *räkna* olivat saksalaisten kauppiaiden käyttämiä sanoja. Saksan kielen sana on voinut tarkoittaa vanhan esineen uudenaikaisempaa muotoa. Juuri tämän takia esim. sana *fönster* syrjäytti vanhan *vindöga*-sanan. Varsin usein olemme kuitenkin epätietoisia syystä. Muotivirtauksetko aiheuttivat sen, että sana *täv* vaihtui sanaan *lukt* ja *stakkot* tai *stunt* sanaan *kort*?

Sanojen elinehdot ovat kirjakielessä toiset kuin kansanmurteissa. Kirjakieli tallettaa sanoja, jotka muuten olisivat kuolleet, kuten esim. *hjörd*. Islannin kieli, jolla on tuhatvuotinen kirjallinen traditio takanaan, säilyttää monia sanoja, jotka ovat kuolleet Skandinaviassa, ja syynä ei ole vain se, että islannin kieli on ollut syrjässä eräiltä perinpohjaisilta äänteenmuutoksilta.

Tietomme siitä, mikä aiheuttaa sanojen kuolemaa, on kovin puutteellinen. Homonymiset sanat voivat elää rinnakkain, ei-homonymiset voivat kadota. Voimme lainata Raamatun sanaa, jota eräs ranskalainen tutkija tässä yhteydessä on käyttänyt: »Tuuli puhaltaa, missä tahto».

On the Obsolescence of Words

by CARL-ERIC THORS

In this paper, the author discusses various causes leading to the disappearance of words, especially in Scandinavian Languages. The problem has, of course, been the subject of several treatises in English, French and — to a lesser extent — German philology.

Obsolescence due to cultural and other extralinguistic causes is common. The great cultural shifts in Scandinavia, such as the conversion to Christianity, undoubtedly lead to the loss of many words. In a smaller way, the same is true of the Lutheran Reformation, which adopted the word *nattvard* 'Eucharist' in stead of *Guds lekamen* (the body of Our Lord), which was no longer adequate. In different cultural climates the interest of the speakers is focussed on different spheres of life, and the need for words varies. In Old Icelandic there was a great number of words for 'fight', which have since become obsolete, such as *hildir* and *gunnr*. The words for relationships had other nuances in Old Swedish than at present. Because of the different standing of maternal and paternal relatives with regard to inheritance, there were separate words for 'maternal cousin' (*systlunger*) and 'paternal cousin' (*bröthlunger*). Both words have since changed their meaning.

The role of homonymy has been the subject of much discussion in French and English linguistics. Thus, the disappearance of *quean* from Standard English has been attributed to its obnoxious homonymy with *queen*. Although Swedish has changed less in the past thousand years than French and English, sound-changes has given rise to many homonyms. The author is of opinion that some words have grown obsolete because of homonymy. In present-day Swedish, the verb *ljuta* 'to get' is used only in the expression *ljuta döden*. It has become homonymous with *gjuta* 'to mould', but it is still a living word in some dialects which have retained the *l* that is mute in Standard Swedish. Icelandic *hlaeja* 'to laugh' and *ljá* 'to lend' merged in Old Swedish *le(a)*. The verb *lea* 'to lend' has long since been lost.

So-called *word-therapy* is, according to Gilliéron and his school, resorted to in some cases when sound-changes have mutilated a word, especially when it has become homonymous. The homonymous word *left* as opposed to *right* is often explained by the addition of *hand*. In Swedish, compounds have in some cases been substituted for simple words that have become homonyms, e.g. *rådjur* instead of *rå* 'roe'. It is possible that *too short words*

may seem less serviceable than longer words and may be discarded in favour of these. The French substitution of e.g. *bouche* for Latin *os* has been explained in this way, and the author sees the working of the same tendency in the Swedish substitution of *enrisbuske* for *en* 'juniper' and *lodjur* 'lynx' for *lo*. It should, however, be borne in mind that there is no general tendency to avoid short words (witness Swedish *å* 'river' and other monosyllabic words).

Among other factors leading to the obsolescence of words the author mentions euphemism, polysemy and the tendency to discard isolated words without connections with semantically related words. The hen-capercaillie is called *röja* in Swedish dialects, while the Standard language uses the word *tjäderhöna*, which is intimately connected with the generic name *tjäder*. *Brå* has been discarded in favour of the etymologically transparent words *ögonhår* 'eye-lash' and *ögonlock* 'eyelid'.

The conflict of synonyms is of great importance, since the speaker seldom has a full command of the whole vocabulary. One or more of the synonyms tend to become rare and may ultimately be lost altogether. The boundaries between the spheres of semantically related words are often blurred, and one of these may encroach upon the sphere of another. Many words may mean 'leg', 'bone' or 'part of the leg'. In older Swedish *lägg* meant 'bone of an arm or leg' — nowadays it is only used of the legs of animals. The Swedish word *ben* 'bone' is the Standard Language word for 'leg' and has supplanted other words, such as *skank*.

The affective connotations of sub-standard words may lead to the discarding of less colourful words (e.g. French *tête*, originally 'shard, pot', for Latin *caput*). This tendency may explain the rapid changes in the vocabulary dealing with *boys* and *girls* or *beautiful* and *ugly*.

The import of foreign words has often led to a loss of native words — both in English and in Swedish. The victorious words in Swedish are very often of Low German origin. While the German words may often denote a more modern type of a tool or another object (*fönster* has ousted the native *vindöga*), the victory of a Low German word may in many cases be due to a feeling of the more refined nature of German word. It remains a problem worth investigation whether the obsolete native words may not in some cases have been homonyms.